

Hortènsia Culubret

Projecte Vivències, 1931- 1945, *la Barcelona que vaig viure*

LA MEVA HISTÒRIA

Barcelona, 16 Juny de 2006. Biblioteca Bon Pastor

Jo vaig néixer al carrer de La Bisbal número 5 de Cassà de la Selva, província de Girona, l'any 1928, en un dia molt calorós del mes d'agost, el 15, dia de la Mare de Déu. Segons diuen, era una data molt festiva en aquells temps. Eren les 7 de la tarda, aproximadament.

Suposo que la primera infància va ser feliç, perquè tenia un germà més gran, en Vicenç, amb qui jugava i perquè em sentia estimada, sobretot per la meva mare. Quan tenia dos anys, va néixer un nen, que va morir pocs dies després, i més tard va venir el meu germà petit. Aleshores, vaig ser jo la que va començar a jugar amb el petit, tot i que a mi m'agradava molt anar amb en Vicenç; però ell tenia la seva colla i jo li feia nosa, el destorbava perquè, a més de ser petita, era una nena i no podia jugar a coses de nois. Ells anaven a jugar al torrent. En aquells temps hi passava força aigua, i les dones anaven a rentar la roba al bassal més gran. Deien que la roba quedava més neta i no havien d'omplir els safareigs; i a l'estiu, la tenien seca en arribar a casa.

Passava la vida tranquil·la, fins que la meva mare es posà malalta de tuberculosi. Jo devia tenir uns cinc anys. Poc després, va començar un petit calvari pels meus germans i per a mi, ja que el gran havia de tenir cura de la mare malalta i de nosaltres, que érem petits. El pare treballava en una fàbrica de suro i feia torns; igual treballava de nit, que de matí o de tarda.

La mare no millorava i vam portar-la a l'hospital. Quan el pare treballava de nit, ens portava a dormir a casa d'una tia i al matí ens hi anava a buscar. No recordo si en aquells temps anava al col·legi; suposo que no, perquè era l'estiu. Un dia, mentre estava jugant al carrer, va arribar un cotxe: hi portaven la mare. Recordo que vaig

tenir molta alegria.

La meva mare no estava bé, però no podia estar-se a l'hospital. Pel que vaig poder saber, la mare havia intentat llançar-se per la finestra. Per nosaltres va ser molt dur, ja que n'havíem de tenir cura, tot i que encara érem massa petits per tenir tanta responsabilitat.

La vida anava passant. La mare tenia temporades més bones que altres. Quan podia, anava a treballar rentant roba per les cases. També treballava a l'escorxador, netejant les tripes dels porcs per poder fer les botifarres. A més, conreava l'hort de Can Rigau i el de Can Riera; i també el que teníem a casa: una mica de camp, gallines, pollets i conills.

Així passava el temps. Recordo molt bé els Nadals. La mare sempre deia que aquell any aniríem a Missa del Gall, però no em despertava mai per poder fer-ho. Sempre em deia que ho faria l'any següent, quan fos més gran. Aquest any no va arribar per ella, ja que l'últim Nadal que recordo amb ella va ser el de 1935, l'any de la Guerra Civil. Haurien de passar tres anys més perquè tornessin les festes de Nadal, l'any 1939. Però ella ja ens havia deixat.

Recordo quan fèiem cagar el tió. Algun any cagava torrons, però l'últim any només un tall de xocolata pel meu germà petit, en Llorenç. Les coses no anaven gaire bé i no donava per més. Malgrat això, jo crec que érem feliços sense gaire coses. Els Reis d'aquell any van portar una joguina de llauna pel més petit: un cavall que portava una bóta d'aigua, com la que teníem al poble per regar el carrer. Quina alegria vam tenir tots dos! Anàvem carrer amunt i avall, tot passejant. No sé si va ser el mateix any que el meu germà gran i jo vam anar a comprar els Reis per a nosaltres mateixos. El meu germà es va comprar un estoig (un "plumier"), i jo una nina de cartró (en deien "una pepa de 95", perquè valia 95 cèntims). Nosaltres érem feliços perquè no ens adonàvem de com anaven les coses. Suposo que els grans no s'ho passaven tan bé.

Els diumenges a la tarda, molt sovint, anàvem a casa dels avis, a Can Floris. Jo m'ho passava molt bé, anant amb l'àvia a recollir els ous al galliner. L'únic que ens deia l'àvia quan jugàvem era que no toquéssim una clavellina que tenia l'avi. Se l'estimava molt perquè,

quan tenia clavells, a la primavera i a l'estiu (o fins que se li acabaven), els diumenges al matí, quan sortia, es posava un clavell a l'orella. Segons diuen, se'l posava des de molt jove, i per això li deien "en Flores"; però, poc a poc, es va anar transformant en "Floris", i així es va quedar. Al poble, quan em preguntaven d'on era, sempre deia filla de l'Agustina, de Can Floris. I el pare era de Can Bou, dels Metges.

Mentre la mare va estar malalta, els meus germans i jo anàvem a portar la roba a l'àvia perquè la rentés. Havíem de travessar tot el poble, inclosa l'estació de tren; i encara que no fos perillós, ens calia vigilar molt. Quan anava amb en Vicens, no passava res perquè ell era molt fort i semblava que el cove que portàvem no pesés tant; quan m'acompanyava en Llorenç, com que era més petit que jo, gairebé no podíem amb el pes; però poc a poc sempre vam arribar.

Un altra diada també molt bonica en aquell temps era el dia del Ram. El dissabte al matí anàvem a buscar llorer per portar-lo a beneir el diumenge. Aquell llorer es guardava i havia de durar tot l'any, perquè era el que es feia servir per cuinar. A la cuina no se'n posava mai sense beneir perquè, deien, no era tan bo.

Després de la missa s'anava a casa del padrí a buscar el tortell (allà no es feia la mona). Nosaltres anàvem a casa dels pares de la meva mare, ja que l'avi era el meu padrí i l'àvia, la padrina del meu germà gran. La meva padrina era la mare del meu pare i el dia abans anava a Girona, on feien mercat, i ens portava a la meva cosina Emília i a mi un tall de roba per fer un vestit. Normalment, era de franel·la amb flors. En recordo un de color rosa amb flors blanques. A la tarda, la meva mare em feia un vestit amb aquest tall per poder estrenar-lo el diumenge següent. Recordo l'últim any que el padrí del meu germà petit, que era un germà de la mare, l'oncle Miquel, li va regalar el tortell: era molt gran, "de duro", en deien, que ja valia molt. Fou l'últim.

La meva mare m'ensenyava a fer ganxet, i a cosir també. Quan rentava al safareig, m'agradava ajudar-la i ella em deixava les peces petites, com ara mocadors. Que bé que em sentia ajudant-la!

Tinc una vaga idea de quan va entrar la República. Crec que era

l'any 1931. Sé que estava a la plaça de la Coma, molt plena de gent, i que el meu pare em portava a collibè. Segurament, és un dels pocs moments en què el meu pare va ser afectuós amb mi. No tinc gaire records d'aquest tipus del meu pare.

Recordo una tarda, no sé quan ni quina edat tenia, però era molt petita. Jo havia de tenir cura d'en Llorenç i, com que érem molt trapelles, vam pujar a una teulada, enfilant-nos pels pals del galliner. Però quan baixàvem, en Llorenç va quedar clavat a un tronc que sortia dels pals del galliner. Quin ensurt! Jo no m'ho vaig pensar gaire: havia de treure'l, així que el vaig agafar. Quan l'aixecava, vaig sentir un soroll. El pobre només cridava que li feia mal. Sortia tanta sang! Vaig anar a can Riera a buscar la meva mare. La pobra també es va endur un bon ensurt. Li va curar i li va netejar amb vi per desinfectar la ferida. Suposo que no calia res més, però en Llorenç encara té el senyal.

L'any 1936 va esclatar la Guerra Civil. És una cosa que no es pot oblidar. La gent gran estava desesperada. Van reclutar els joves per anar a la guerra. Va ser un caos. Van tancar l'església. Els capellans es van amagar igual que les monges. Els frares i molta gent de la que en deien "de dretes", van marxar. Ser petit tenia l'avantatge de no saber els perills que suposava una guerra. Però no vam trigar gaire a adonar-nos que no podíem menjar un tros de xocolata per berenar ni un tall de pa, perquè estava racionat. Teníem unes targetes de racionament. Només es podia comprar el que tocava cada setmana, si es tenien diners, és clar. Però això també faltava. Perquè no faltés el mínim cada dia, la meva mare tancava amb clau, en un calaix, les coses de primera necessitat, com el pa, el sucre i suposo que moltes altres coses més.

Varen ser uns anys molt tristos, però el pitjor vingué després, quan van començar les obres del camp d'aviació. El van construir en un mas molt gran que es deia la Torremansa. Van fer fora els amos de la casa i allà van fer les oficines. Per treballar en la construcció del camp, agafaven persones que encara no havien d'anar a la guerra per edat, i gent més aviat de dretes i burgesos.

El primer bombardeig es va produir, precisament, en el camp d'aviació. Ho recordo molt bé, perquè per molt poca estona no ens va

agafar als nens i nenes de l'escola, ja que aquella tarda havíem sortit d'excursió al camp per veure com es feien les obres. No recordo gaire bé quin mes era, però devia ser el juny, perquè el blat encara no estava segat. Les classes començaven dos quarts de dues de la tarda, així que ja ens n'anàvem quan, per sobre el poble, van passar uns avions. Els mestres van ordenar que ens esperéssim, ja que aquells avions anaven, com es deia normalment, "carregats". Pel soroll que feien se sabia si portaven bombes o no. Finalment, com que no es van tornar a sentir, els mestres van decidir marxar, però encara no érem a mig camí quan, sense més, vam sentir que les bombes esclataven. Va ser molt impressionant, ja que no sabíem què passava. Només recordo que tots els nens corrien d'un lloc a l'altre. Jo em vaig amagar al mig d'un camp de blat. Quan els mestres ens van cridar, jo no trobava la Maria, una amiga. Aleshores vaig sentir que em cridaven: eren ella i el meu pare, que anava a treballar al camp i, en veure-la, la va agafar preguntant-li per mi, perquè sempre anàvem juntes. Després, quan ens van trobar, van veure la gent del poble que tenia familiars o coneguts treballant al camp corrent-hi. Vam tornar a l'escola enmig del caos i de seguida vam anar cap a casa.

Aquells dies, com altres vegades, la mare no estava gaire bona. Quan vaig arribar a casa, la vaig consolar dient-li que al pare no li havia passat res. En aquell moment, no sabíem que un oncle meu, cunyat de la meva mare, havia mort en aquell primer bombardeig de la història de la Guerra Civil a Cassà. Com vam saber després, va morir al costat d'un dels seus tres fills, el mitjà, l'únic que restava amb ell després que els dos grans es van fer voluntaris.

Recordo també el segon bombardeig. Una veïna de Can Pustillo va demanar-me si volia anar a buscar-li vi amb la seva filla, que era més petita que jo. Vàrem agafar la garrafa i vam anar al poble, a una bodega que es deia Can Gala. Quan tornàvem, estant pel carrer de la Llet, van començar a caure bombes. La Quimeta i jo vam deixar la garrafa i vam entrar dintre d'un portal. Quina por que teníem! Hi havia més gent al carrer. Quan ja havia passat tot, vàrem agafar la garrafa i van anar tot corrent cap a casa. La meva mare estava amb el meu germà petit asseguda a l'hort, tocant una paret que la separava de l'altra casa. Estava molt espantada, tot i que, com que era molt sorda, no havia sentit gran cosa.

Les bombes van caure al bosc i, per sort, no van fer mal a ningú, que jo sàpiga, però sí a l'entorn. Per curiositat, els nois del carrer, inclòs el meu germà Vicens, van anar al lloc on havien caigut i van portar trossos de ferralla de les bombes, però també alguna cremada, ja que els ferros encara estaven calents quan els van agafar. (Gairebé setanta anys més tard, veient per televisió un reportatge sobre la Guerra Civil espanyola, vaig sentir un militar italià que explicava els bombardeigs en què havia participat. I, quina casualitat!, va dir que havia bombardejat un camp d'aviació prop de la ciutat de Girona. Seria el de Cassà?).

Un dia, cap al tard, quan ja començava a fosquejar, el meu pare em digué que anés a comprar-li tabac. No ho recordaria si no fos que aquell dia, en passar per un carrer que donava al torrent, vaig veure com si es cremés un bosc. Hi havia molta claror. Quan vaig arribar a casa no hi havia ningú. Molta gent anava cap a l'era de Can Carbó, i jo també vaig anar-hi. Allà estaven els meus pares i els meus germans, com tothom, preguntant què era allò: un horitzó que impressionava pels seus colors vermell, groc i taronja molt forts. Després varen dir que era l'aurora boreal. Però en aquell moment i l'endemà, la gent no parlava d'altra cosa.

A Cassà, l'alcalde, el senyor Dalmàs, no havia deixat que ningú entrés a l'església per fer-la malbé, com es feia a altres llocs. No es tractava que ell fos catòlic, al contrari, ell era republicà, però deia que el que hi havia allà tenia molt valor per fer-ho malbé. Així que no deixava que ningú ho toqués. També va ajudar moltes monges i capellans a marxar, perquè considerava que eren persones, tinguessin les idees que tinguessin. Però la gent gran i entesa en política ja s'esperava que passés el que finalment va succeir: un dia van arribar uns milicians de Girona i, posant-li una pistola al cap, el van obligar a donar-los les claus. Quin desastre! Ho varen fer malbé tot. Van fer un foc per cremar les imatges i tot el que pogués cremar. Les coses de valor, deien, servirien per fer ames per guanyar la guerra.

Els temps anaven passant. El jovent anava a la guerra. Cada vegada eren homes més joves. També els meus oncles hi van anar, i els meus cosins grans, que tindrien uns 16 o 18 anys. Era motiu de

desesperació per les famílies. De tant en tant, també bombardejaven, però ho feien sobre els afores del poble.

L'escasseja de menjar començava a fer estralls. Començava també a funcionar l'estraperlo, la falta de treball i de diners. En definitiva, sobreviure es feia cada cop més difícil.

Un dia la meva mare no podia anar a fer cua per comprar la carn que donaven de racionament, perquè estava bastant malalta. A les cinc del matí em va cridar a mi perquè hi anés. Era hivern i feia molt de fred. Després de demanar la tanda i esperar una bona estona, me'n vaig anar a casa. La meva mare dormia, i els meus germans, també. Jo tenia fred i gana, així que vaig fer foc i, a poc a poc, vaig pujar l'escala, vaig agafar les claus del calaix que la meva mare tenia tancat i el vaig obrir per agafar pa i sucre. Quan la mare va obrir el calaix, no podia creure que li faltés pa; no crec que li digués mai, perquè no s'enfadés.

Jo no tenia amics ni família. Com a mínim, no recordo que la de la meva mare ens portés gaire coses per alleugerir la meva mare. Tampoc quan el meu pare hagué d'anar a la guerra. Li va tocar a Lleida, a fer trinxeres. Aleshores va venir el més gros de la nostra vida, ja que la mare es va posar molt malalta. Havia de prendre una medecina, però no podíem anar a buscar-la perquè no teníem diners (de fet, un temps abans que el pare hagués de marxar, jo havia anat un dia a la farmàcia Botet a buscar la medecina. Com que no portava diners, em van dir que no la tenien, quan jo l'estava veient en un prestatge. Mentre tornava cap a casa, pensava com ho explicaria a la meva mare, però ella ja s'ho pensava. Mai més no ho he oblidat). La malaltia anava avançant i, el que era més trist encara, al mateix temps també anava perdent l'enteniment: la mare deia coses incoherents, no ens deixava sortir de casa, deia que ens volien fer mal, que venien els feixistes amb fusells, que ens volien matar. A la nit parlava sola. Jo dormia amb ella i els meus germans a la mateixa habitació, en un llit petit. Ella volia que sempre estiguéssim junts. Una nit, començà a parlar més fort del normal. De cop, es va aixecar del llit i va tancar la porta de l'habitació. No ens deixava sortir ni obrir la finestra per demanar ajuda. Nosaltres donàvem cops a la paret del costat, perquè al costat vivien uns oncles del meu pare que eren molt grans. Volíem que ens sentissin, com finalment va succeir. Quan tot

fent la ronda el sereno va passar per aquell carrer i va preguntar què passava, el meu germà gran va sortir a la finestra i els ho va explicar tot. El sereno va anar a buscar alguns dels voluntaris que formaven el sometent, els que eren més a prop de casa. Van ser unes hores molt llargues. Va pujar algú, era el senyor Paco. Com que el coneixia, la mare es va calmar. Ja era de dia, gairebé. Els veïns arribaven, tot preguntant què havia passat. La meua mare semblava ja més calmada, però llavors algun veí aconsellà al meu germà gran d'anar a avisar la germana gran de la mare. Quan ella es va adonar que havia marxat, va sortir al carrer cridant desesperadament. Ningú no podia fer-la entrar fins que va passar un xicot, en Lluís de Ca l'Aiet, qui, amb bones paraules i la meua petita col·laboració (ja que m'havia fet una mica de mal al dit del peu), ho va aconseguir.

El temps que va ser a casa després va ser un calvari: no podíem marxar del seu costat i no volia menjar, perquè creia que l'enverinaven. Durant el dia, en tenia cura el meu germà gran, en Vicenç, i de nit, venia la tia Consuelo. Un dia, mentre estàvem esperant que arribés el meu germà, la tieta va sentir un soroll a la seva habitació. Va pujar ràpidament i va arribar just quan la nostra mare obria la finestra per llançar-se al carrer. La tornarem al llit, però ho va tornar a intentar fins a tres vegades. Llavors la família decidí tancar-la al manicomí de Salt.

Per primer cop ens separàvem. Els meus germans van anar a Can Bou, a casa dels avis paterns; jo, a casa dels avis materns, a Can Floris. No sé quan devia ser, però feia una mica de fred quan van anar a buscar la mare. Ho feren en un cotxe de no sé qui. El meu germà gran em prohibí anar a dir-li res, per por que no volgués marxar. El meu germà petit no era a casa. Jo sí que la vaig veure. Quan era a la porta, es va girar cap a dins i va dir a la seva mare que ja no tornaria. I realment, no va tornar mai més.

Pels meus germans no va ser fàcil, especialment pel Vicenç, que ja feia temps que treballava de barber. Va fer de pastor. Treballava el camp i tot el que li manaven. A ell li agradava molt estudiar, i sempre havia estat un molt bon estudiant. Però no va poder continuar fent-ho: quan va acabar la guerra, ja no va poder estudiar més.

Amb el padrí, jo tampoc no m'ho passava bé, ja que no m'estimava gens. Tot el que feia estava malament; sempre em renyava. Era una

tortura! Sort, en part, de l'àvia, que li treia importància. Aquesta situació va durar fins a mitjans de gener, quan les tropes de la República ja retrocedien cap a França. Aleshores va venir el meu pare i tots dos vàrem anar cap a Can Bou.

Durant tot el temps que vaig ser a casa dels avis, no vaig anar mai a veure la meva mare. Sempre que preguntava per ella em donaven llargues i em prometien que aniria a veure-la més endavant. No sé si el pare, els avis o alguna germana van anar-hi alguna vegada. En tot cas, ho van fer mentre jo era a escola. Penso que es devia trobar molt sola. Afortunadament, la infermera que tenia havia estat molt de temps veïna de casa. Com a mínim, tenia algú amb qui parlar.

El dia que el meu pare va arribar a Can Floris, jo ja era al llit, doncs era molt tard. Recordo que feia fred i plovia molt. Una de les meves ties havia conegut un soldat italià de les Brigades Internacionals i sortia amb ell feia temps. Aquella nit havia de venir a passar una estona així que, quan vaig sentir veus, vaig pensar que era ell i vaig posar-me a dormir. L'endemà al matí em van despertar molt aviat. Després d'esmorzar, em van donar un farcell amb la meva roba i la clau de casa, i em van dir que algú em portaria a casa dels altres avis. Però no em van dir qui. La meva sorpresa va ser gran quan, en arribar a casa, vaig trobar el meu pare.

Des d'aquell dia tinc algunes preguntes sense resposta: si a la nit el meu pare anà a casa dels avis, per què no li van donar la clau de casa seva? Si li haguessin donat, no hauria hagut d'estar-se sense dormir a casa d'uns oncles seus fins que vaig arribar jo. Què va passar?

Al matí ja no plovia. Vam entrar a casa i, després de deixar-hi la roba mullada que portava el meu pare, vam agafar la carretera per anar a casa dels avis. La carretera estava plena de soldats que, com el meu pare, tornaven dels fronts i cercaven un lloc on refugiar-se fins al final de la guerra. Segurament, molts es dirigien cap a França, ja que aquella carretera hi anava.

Quan anàvem per la carretera, juntament amb els soldats i la gent que fugia, el meu pare i jo anàvem molt de pressa, perquè tenia molta por que el tornessin a agafar. Quan vam agafar no sé quin

camí de bosc, un soldat que no sé quin idioma parlava, potser italià, portava una cosa a les mans i deia al meu pare que era per a la nena. Era una pinta de color verd, petita. A mi em va fer molta il·lusió. Li vaig donar les gràcies i vam continuar el camí.

Quan vam arribar a casa dels avis, tothom va quedar sorprès, ja que no ens esperaven. A més, tenia molta por, perquè a la casa hi havia un germà del meu pare, que no havia anat a la guerra. De dia s'amagaven al bosc, i a la nit sopaven i dormien a la casa. Després el meu pare va fer el mateix. Les dones estaven molt espantades, perquè hi passaven molts soldats, i les notícies que hi arribaven no eren gaire bones: se sabia que mataven molts homes pels voltants de casa nostra.

La meva tia Maria, germana del meu pare, també havia anat a casa dels seus pares, perquè el seu marit estava a la guerra i no en sabia res. Tenia quatre fills: l'Emília, la Rosita, la Maria i el Juan, el més petit, que només tenia mesos. Els altres oncles, que vivien a la casa, tenien tres fills: el Josep, la Conxita i la Núria. També hi érem nosaltres tres: el meu germà gran, en Vicens, en Llorenç i jo, l'Hortènsia. En total érem deu criatures. Déu n'hi do, pels temps que corrien! En Vicens, el meu germà, tenia gairebé catorze anys. Era prou gran com per fer la feina d'un home. Jo, amb deu, ja podia tenir cura dels més petits (tots els altres) i encara fer alguna cosa més.

Un dia, molt aviat, al matí, quan encara no es veia llum de dia, la meva tia Maria i jo vàrem anar al poble, que es trobava a dues hores de camí, a casa seva, a buscar roba pels seus fills i altres coses que li feien falta. Quan arribàrem començava a ser de dia; vam agafar tot el que necessitava i ho vam ficar dins d'un llençol ben lligat, i entre les dues ho vam dur. Ens faltaven encara dues hores més per arribar a casa dels avis. Anàvem caminant, i quan ja érem al mig del bosc, els avions varen començar a donar voltes a sobre el poble, i també a sobre el bosc. De cop, les metralladores van començar a disparar. Nosaltres deixàrem el que portàvem i ens amagàrem a dins del bosc. Quan semblava que ja marxaven, tornàrem a caminar, i així moltes vegades, fins que vam arribar a un prat. Allà sí que teníem por. El sol ja començava a ser alt, i els avions ja tenien més visibilitat. Al prat només hi havia un arbre molt gran, però com podíem arribar-hi sense que ens veiessin els avions? Quan feia una estona que no els

sentíem vàrem córrer per arribar-hi, justament quan començaren a disparar una altra vegada. Sentíem les bales que passaven pel nostre costat; els avions anaven i venien sense deixar de disparar. No sé l'estona que vam estar així. Quan ens va semblar que els avions marxaven, corrents vam arribar fins a l'altra part del bosc, que havíem d'agafar per anar fins a casa dels avis.

Un diumenge al matí, la meva tia Solita em va fer acompanyar-la a casa dels seus pares, que vivien en una masia una mica apartada de casa dels meus avis. Anàvem parlant i, de cop, sense saber com, van començar a caure bombes. No sabíem des d'on les tiraven. Jo vaig tenir un esglai i vaig començar a córrer bosc avall, tot cridant i plorant. Quina por que vam tenir! Després vam saber que el bombardeig s'havia produït a Cassà. Uns dies més tard van tornar a passar molts avions. Era la tarda i de nou sentíem que bombardejaven, però no sabíem on. A la nit sí que ho vam saber, perquè, malauradament, les bombes passaven per damunt de casa nostra. Sentíem quan les llançaven i quan passaven per sobre d'on érem. També quan explotaven molt a prop de la casa. Quina nit més llarga! Pocs dies després vam saber que, en paraules dels feixistes, "Cassà havia caigut". Era, doncs, hora de tornar cap a casa nostra, al poble.

La tia Maria i el meu pare van preparar els "farcellets" (com ara, fer la maleta) i un bon dia, de matí, vam marxar. El camí era una mica llarg, sobretot si es té en compte que, de les set criatures que anàvem, dues tenien sis, o com a molt set anys, i un altre, pocs mesos. Havíem de caminar per camins de bosc i, sobretot, plens de bombes de mà, bales i molt material de guerra; també de tombes de les persones que havien estat assassinades.

Quan vam arribar a casa, tot estava regirat. Ens van dir que hi havien entrat els soldats, i ens havien agafat tot el que els havia fet peça: mantes, llenços i uns penjolls dels pares que eren uns medallons amb les seves fotografies. Potser eren d'or? No ho sé, però això va ser el que més greu em va saber, perquè la mare me'ls deixava portar el dia del meu aniversari.

Quan el meu pare va veure el que havien fet, volia calar foc a la casa. Sort van tenir del meu germà Vicens, que no li ho va permetre,

dient que ja ens en sortiríem. Però va ser molt dur. A més, si els nostres veïns, que eren família del meu pare, haguessin posar un paper a la porta on posés “Esta casa está ocupada por su dueño. ¡Viva Franco! ¡Arriba España!”, no hagués passat res. No els hauria costat gens, però no ho van fer. De totes maneres, tampoc no sabem ni sabrem mai qui ens va saquejar la casa.

Malauradament, aquest episodi tampoc no va ser el final del malson. El meu pare va anar a l'empresa on havia treballat durant molts anys i hi va demanar feina. Li van dir que no li'n podien donar perquè era “rojo”, perquè havia anat a la guerra en contra de Franco, malgrat que ells mateixos sabien que hi havia anat obligat, perquè li tocava per lleva.

Començava una altra etapa de la nostra vida bastant dura, amb el pare sense feina i la mare a l'hospital. El meu germà Vicens va haver de tornar a la barberia els caps de setmana, però era l'únic sou que entrava a casa. En Llorenç i jo encara érem petits i pràcticament no enteníem què passava. Què havíem de fer? Jo no en tenia cap idea.

Quan es va acabar la guerra el menjar escassejava molt, sobretot a casa, que el meu pare no tenia feina fixa, sinó que treballava per les mateixes persones que li venien el que li feia falta. Però la meitat dels dies, el meu germà petit i jo no teníem res per menjar. Era tanta la gana que passàvem que quan teníem pa el posàvem en un calaix de la taula, i quantes vegades passàvem les mans pel calaix, buscant les engrunes; les hi passava el meu germà, i les hi tornava a passar jo, fins que el que menjàvem era més fusta que pa.

De vegades agafàvem un cistell i anàvem al camp i collíem cosconilles, que és una herba que mengen els conills, però que amanida era molt bona, i també verdolagues. La majoria dels dies, però, no teníem ni oli per posar-hi. També, si podíem, quan no hi havia l'amo als camps miràvem d'arrencar naps de bou. En diuen així perquè és menjar per ells. No tenen més que aigua, però almenys ens podíem posar alguna cosa a la boca. De totes maneres, també havíem de dur llenya per poder-los coure.

A l'escola, durant els cursos dels tres anys de guerra, vàrem canviar moltes vegades de professors, perquè si eren joves havien d'anar a

la guerra, fins que gairebé tot eren dones, i mestres grans. Compartíem taula amb els nois (un noi i una noia a cada taula). També ens canviaven molt de col·legi.

Els dies anaven passant. El pare va trobar feina fent carbó d'alzina, que es feia al bosc. Treballava de dilluns a diumenge i, a vegades, no venia a casa en quinze dies. El meu germà es va posar a treballar amb el meu pare, però cada dia venia al vespre per dur-nos alguna cosa per sopar, però el pobre també estava cansat, perquè després de treballar al bosc, que era molt pesat i molt dur, caminava dues hores al matí i dues hores a la nit. Però ell no ens volia deixar sols, perquè el meu germà petit i jo teníem molta por. Si alguna nit el nostre germà no venia, dormíem al terra de la cuina, a la vora del foc si teníem llenya i, si no, era igual, una manta i a matar polls, que en teníem molts, sobretot jo, que duia el cabell llarg i el tenia amuntegat. Si teníem llenya per fer foc els tiràvem al foc; semblaven els coets de Sant Joan. En tenia tants que varen fer una nafra tan grossa que mai més no m'han sortit els cabells.

Un dia en què feia molt de fred i no teníem diners per comprar res, el meu germà gran em va cridar aviat al matí, vam agafar un sac i vam anar al bosc a collir aglans. Hi havia gent que els comprava i cobràvem de seguida. N'hi havia força, però els havíem de collir de sota el gel. Quan ja gairebé teníem el sac ple, jo ja volia plegar, perquè tenia molt de fred, els dits em feien molt mal, i només plorava. El meu germà em feia cantar, deia "Va, cantem una cançó i així ens passarà el fred!".

Quan el meu germà arribava a casa després de treballar, de vegades portava alguna cosa perquè així pagava a les persones que treballaven a compte a casa. Els donava menjar. Per aquest motiu, sovint succeïa que "tant treballat, tant gastat". I així no podíem anar bé de cap manera. L'única solució va ser apuntar-nos a una organització que es deia *Auxilio Social*. Allà ens donaven menjar cuit i el meu germà petit i jo podíem, com a mínim, dinar cada dia i també sopar.

De fet, a l'*Auxilio Social* donaven bastant menjar. Sempre hi anàvem aviat, al migdia. Així podíem jugar una estona i, de vegades, parlar amb les senyores que repartien. Un dia, una senyora de Can Dalmau

(així es deia la casa del confiter) va preguntar si alguna persona voldria fer de mainadera. Jo m'hi vaig apuntar i, com que em coneixia, em va donar la feina. Vaig començar i m'agradava molt anar-hi, perquè era una gent molt maca. Però quan ja m'hi havia acostumat i semblava que tot anava bé, tant el meu germà gran com el meu pare van agafar sarna, una malaltia molt molesta perquè produïa molta picor. Com que jo li posava una pomada a l'esquena a en Vicens, vaig agafar la infecció a les mans. Entre els dits tenia moltes butllofes, totes plenes de pus. Quan la gent de Can Dalmau ho va veure, em van dur a la farmàcia; i després em van fer plegar i anar al metge. M'hi va portar la tia Pilar. El medicament que em va receptar va ser llet de vaca, però en injecció. La tia la feia bullir al bany Maria. Després me la injectava a la cuixa. El dolor em durava hores. Sort que només me'n van haver de posar tres. Tot va anar molt bé, però ja no vaig poder tornar a treballar. Novament depeníem del menjar que encara ens donava l'*Auxilio Social*.

El dia de la fira de Cassà d'aquell setembre de 1939 va arribar a casa un germà del meu pare, de qui no havíem sabut res mentre era a la guerra. Era l'oncle Pepet. Quan va preguntar per la meva mare, jo li vaig explicar que era morta, igual que la seva pobra dona. Es va quedar desolat. Després vam anar a casa.

En aquell moment jo tenia gairebé dotze anys i havia de fer la Comunió solemne. Vaig començar a anar a doctrina, sense ni pensar que això implicava despeses, ja que comportava vestuari. Malgrat això, jo continuava. Suposo que creia que, quan arribés el moment, ja s'arreglaria tot d'alguna manera.

El vestit de la comunió me'l va regalar el rector del poble. Era un vestit tot negre (ja que portava dol per la mort de la meva mare), i només tenia, al coll i als punys, uns punts de creu de color lila. Les mitges eren de fil, també negres, i unes bambes blanques; un llaç també blanc i mantellina negra.

Al cap de poc temps, el meu pare i la tia Pilar, germana de la meva mare, varen posar-se d'acord perquè jo anés a casa seva, doncs ella tenia un bar i així l'ajudaria. D'aquesta manera començava per a mi una altra història; representava que ja tenia edat de treballar.